

כל הפסוק הזה לשיעורין נאמר

שיעור זה קשור לכלל:

שאלה שאין עליה תשובה

תמצית השיעור: ר' חנין אומר, שהפסוק המונה את שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל נאמר לשיעורין – על פי הפירות המופיעים בפסוק משערים את שיעורי התורה השונים. על דעה זו מקשים בגמרא, ואין תשובה. יתכן שיש לחפש תשובה בעומק הענין, והוא שפירות אלה הם הפירות הבונים את שלמותו של האדם, ועל כן בהם משערים את השיעורים השונים. השיעורים הם ביטוי לתכונה שאותה בונה הפרי.

הצעת הסוגיא

סוכה ה' ע"ב:

...דאמר רבי חייא בר אשי אמר רב: שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני. שיעורין דאורייתא ניהו, דכתיב "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש", ואמר רב חנין: כל הפסוק הזה לשיעורין נאמר. חטה לבית המנוגע, דתנן הנכנס לבית המנוגע וכליו על כתפיו וסנדליו וטבעותיו בידו - הוא והן טמאין מיד. היה לבוש כליו וסנדליו ברגליו וטבעותיו באצבעותיו - הוא טמא מיד, והן טהורים עד שישהה בכדי אכילת פרס, פת חטין ולא פת שעורין, מיסב ואוכל בליפתן. שעורה - דתנן עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא, ואינו מטמא באהל. גפן - כדי רביעית יין לנזיר. תאנה - כגרוגרת להוצאת שבת. רמון - דתנן כל כלי בעלי בתים שיעורן כרמונים. ארץ זית שמן, ארץ שכל שיעוריה כזיתים. כל שיעוריה סלקא דעתך, הא איכא הני דאמרינן, אלא אימא שרוב שיעוריה כזיתים. דבש - ככותבת הגסה ביום הכפורים. אלמא דאורייתא ניהו. ותסברא, שיעורין מי כתיבי? אלא הלכתא ניהו, וקרא אסמכתא בעלמא הוא.

גמרא זו תמוהה. הדחיה: "ותסברא, שיעורין מי כתיבי" ברורה מאליה, וכי המקשן חשב שהשיעורים כתובים במפורש בכתוב? נשאלה שאלה בגמרא: "שיעורין מי כתיבי", ולא ניתנה עליה תשובה, אלא הדחיה התקבלה. מה חשב מי שדעתו נדחתה?
בברכות (מ"א ע"א) מובאת מחלוקת בביאור הפסוק, ודעתו של רבי חנין איננה נדחית. אף שהשיעורים אינם כתובים בפסוק, יש ערך לאמירה: "כל הפסוק הזה לשיעורין נאמר", ויש לעמוד על משמעותה.
מקור מעניין בהקשר זה מובא בפירושו של רש"ר הירש לפסוק בדברים (ח', ח'): "אָרְץ חֲטָה וְשָׁעָרָה וְגַפְּן וְתֵאֵנָה וְרִמּוֹן אָרְץ זֵית שָׁמֶן וְדָבָשׁ":

המחבר של ספר על השיעורים בהלכה הראה לי פעם את גליונות הדפוס הראשונים של ספרו ומצאתי בהם הערה על הפסוק הזה, הנראית לי חשובה מאוד. הוא מוכיח שם שבעולם העתיק, ולא רק בגבול ישראל, היו נוהגים לקבוע את היחידות של מידות ומשקלות על פי פירות כדוגמת שיעורים, זיתים וכו'. מובן שבמסגרת המסחר הבין-לאומי היה צורך לקבוע את פירותיה של ארץ מסוימת אחת לצורך השיעורים האלה. הואיל ופירות ארץ ישראל היו ידועים בעולם כמעולים שבפירות, היו קובעים על פיהם את היחידות למידות ומשקלות, ולא היו קובעים שיעורים על פי שיעורים, זיתים סתם, אלא על פי שיעורים של ארץ ישראל, זיתים של ארץ ישראל וכו'. נמצא ששבח ארץ ישראל התבטא בכך שפירותיה היו מקובלים בכל מקום כיחידות לצורך קביעת המידות והשיעורים. לצערי נשתכח ממני שם המחבר, וגם אינני יודע אם יצא ספרו לאור בשלמות.

מדבריו עולה, שפשט הכתוב הוא שהפסוק נאמר לשיעורין, ופירוש הדבר הוא, שהפסוק מונה את הפירות שעל פיהם מודדים את השיעורים בכל העולם. רש"ר הירש לא מתייחס לכך שדעה זו נדחתה בגמרא, ונראה שאף הוא הבין שיש לדעה זו מקום אף לאחר הדחיה.

ביאור הסוגיא

נציג כיוון להבנת הדברים, בבחינת "תן לחכם ויחכם עוד", ויש עוד מקום להרחבת הדברים.

נראה, שהשיעורים מבטאים את התכונות המיוחדות לפירות אלה. הפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל מתייחדים בכך שאכילתם בונה יסודות חשובים באדם. פירותיה של הארץ הם "אבות המזון" הרוחניים בהיותם בונים חלקים שונים בשלמות קומת האדם, החומרית והרוחנית. האכילה היא צורת הקשר של האדם עם הטבע ועם שאר מדרגות הבריאה, ופירותיה של הארץ מיוחדים בחשיבותם לשלמות האדם במישורים שונים: גוף, דעת, רגש וכדומה.

על פי ענין זה נקבעו השיעורים. השיעורים, המגדירים את הופעת המצוה בעולם, נקבעו על פי הפרי הקשור לדבר אותו משערים.

נבחן כמה דוגמאות לענין זה. חטה. השיעור הנמדר על ידי החטה הוא "כדי אכילת פרס". שיעור זה, המובא בגמרא ביחס לבית מנוגע, הוא שיעור זמן סעודה בתורה בעניינים רבים (לברכה - ע"י שו"ע או"ח סי' תע"ה סע' ו', לאכילה לשיעורים ביום הכפורים - ע"י שו"ע או"ח סי' תרי"ב סע' ג', ועוד). סתם סעודה נמדדת על ידי חטה.

אף זית שיעורו הוא לסתם אכילה, הנמדדת בכזית. דבר נוסף המשותף לחיטה ולזית הוא סמיכותם ל"ארץ" בפסוק המונה את שבעת המינים. בפסוק מופיעה פעמיים המילה ארץ: "ארץ חיטה..." ו"ארץ זית שמן". מדוע מופיעה הארץ פעמיים, וביחס לחיטה ולזית? בירושלמי (ביכורים פ"א ה"ג) מובא בענין זה:

ולמה כתיב "ארץ", "ארץ", שני פעמים, להודיעך שאין הבית עומד אלא על שני דברים הללו.

החיטה והזית בונים את עיקר הבית, עיקר בניינו של האדם, שעל כן נסמכו שניהם ל"ארץ"¹.

החיטה והזית בונים את שלמות הדעת באדם. על החטה נאמר (ברכות מ' ע"א):

אילן שאכל ממנו אדם הראשון... רבי יהודה אומר: חטה היתה, שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן.

הדגן הוא הנותן דעת בתינוק לדבר. אף חטה בגימטריא כ"ב, שכן החטה מעוררת את דעתו של האדם המתבטאת בכ"ב האותיות.

אף הזית קשור אל הדעת, ובמיוחד אל החכמה (בבא בתרא כ"ה ע"ב):

אמר רבי יצחק: הרוצה שיחכים - ידרים, ושיעשיר - יצפין, וסימניך: שלחן בצפון ומנורה בדרום.

המנורה הדולקת בשמן זית - מחכימה. ועוד (מנחות פ"ה ע"ב):

"וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה" - מאי שנא תקועה? אמר רבי יוחנן: מתוך שרגילין בשמן זית, חכמה מצויה בהן.

סתם אכילה נמדדת על פי החטה והזית, שכן אכילתם בונה את הדבר הבסיסי והמרכזי שבאדם - את דעתו.

מול החיטה והזית שקובעים את שיעורי האכילה, עומדת הגפן, שעל פיה נקבע שיעור השתיה: "רביעית יין לנזיר". על היחס בין אכילה ושתיה כותב הרב קוק (עולת ראיה ח"ב, עמ' רנ"ז):

¹ בבבלי (ברכות מ"א ע"ב) ענו על שאלה זו בכך שכל הסמוך יותר למילה "ארץ" יש לו קדימות בדיני ברכות. ועיי' בעין אי"ה (ברכות פ"ז פסקה מ'), בביאורו של הרב קוק זצ"ל לגמרא זו.

אמנם המשקה לא יועיל ביחוד להמציא לאדם חלקים חדשים, תמורת החסר לו, אבל הוא האמצעי המיוחד להעברת החלקים אל מקומותיהם.

ניתן לומר, על פי דברי הרב, שהמזון הוא היסוד הקבוע באדם, והמשקה הוא היסוד המשתנה. המזון העיקרי בונה את דעתו של אדם, את השכל האובייקטיבי, ועל כן הוא היסוד הקבוע. על כן נסמכו החיטה והזית ל"ארץ", הקבועה והיציבה. מול זה עומד המשקה, הבונה את הדינמיות והשינוי שבאדם, המתבטאים ברגש. על כן שיעור שתיה נמדד על ידי הגפן, "המשמחת אלקים ואנשים", ופועלת להגברת הרגש והשמחה באדם.

שעורה - לטומאת מת. השעורים הם מאכל בהמה², והם בונים את הצד הבהמי שבאדם - את גופו. על כן שיעור לגוף האדם כשניטלת ממנו נשמתו נמדד על פי השעורה.

דבש - שיעורו לאכילה ביום הכפורים, "ככותבת הגסה", שזהו פרי התמר. מדוע נקבע שיעור זה? מובא בגמרא (יומא ע"ט ע"א):

אמר רבה אמר רב יהודה: כותבת הגסה שאמרו - יתירה מכביצה, וקים להו לרבנן דבהכי מיתבא דעתיה, בציר מהכי - לא מיתבא דעתיה.

אכילה בשיעור זה מיישבת דעתו של אדם. מדוע נבחר התמר לשער שיעור זה? כיון שהתמר עניינו יישוב הדעת. התמר, בטעמו ובמתיקותו, בונה את ישוב הדעת של האדם (יומא פ"ג ע"ב):

תנו רבנן: מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש וכל מיני מתיקה, שהדבש וכל מיני מתיקה מאירין מאור עיניו של אדם. ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, "ראו נא כי אורו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה".

הדבש פועל על ישוב דעתו ומאור עיניו של אדם, ועל כן שיעורו הוא בענין אכילה המיישבת דעת.

דוגמאות אלה מבארות את העיקרון, שפירות אלה נבחרו לשיעורים מתוך חשיבותם לבניין שלמותו של האדם, ועל כן אף למסקנה יש לומר "כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר", וזהו שבחה של ארץ ישראל, שגדלים בה פירות הבונים את עיקר בניינו של האדם. חוסר תשובתו של ר' חנין לא נבע מכך שאין לו תשובה, אלא שהתשובה איננה ניתנת להאמר בסגנון הגמרא.

² ע"י סוטה ט"ו ע"ב.